

Luka Mičeta

ODJEK PROŠLOSTI

ISTORIJSKA BELEŽNICA

— Laguna —

Copyright © 2019, Luka Mičeta
Copyright © ovog izdanja 2019, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Prijatelju
Mirolavu Višiću, (Robertu de Miru)

Sadržaj

<i>Umesto uvoda</i>	9
Giljotina – dašak vetra iznad glave	13
Ljubav u doba revolucije	21
Senka princa Đorđa Karađorđevića	29
Longinovo koplje – Koplje sudbine	39
Gradnja Svete Sofije	47
Jerusalim – „istorija nebesa i zemlje“	52
Nacisti i ujedinjenje Evrope	58
Srbi i zlatne viljuške	64
Srbi, Hrvati i nastanak Kraljevine SHS	68
<i>Mančester junajted</i> – jači od sudbine	75
Tito i Vatikan	80
Legende o voždu Karađorđu	85
Staljinov plan za likvidaciju Tita	93
Susret Fridriha Barbarose i Stefana Nemanje	98
Sahrana Vuka Karadžića	104
Mudrost kneza Pavla	109

Ko je kupio puč od 27. marta 1941.	116
Sveti Sava je povezoao Ruse sa Srbima	125
Murat je trebalo da bude zet cara Dušana.	133
Kako su Saveznici hteli da unište Nemačku.	143
Žene i Prvi srpski ustanak.	150
Sedamdeset godina od Rezolucije IB-a	159
Vinston Čerčil – između majke i snajke.	171
Žene Nemanjića	181
Prve diplomate u Srbiji	207
Mit o Mehmed-paši Sokoloviću i Pečkoj patrijaršiji	217
Sudbonosne srpske bitke na Marici i Kosovu.	236
Rakija i Srbi.	272
Opsada Beograda 1456. i legenda o beogradskom vrapcu	282
Bitka kod Angore i despot Stefan Lazarević.	290
Homoseksualizam i renesansa	298
Krunisanje prvog srpskog cara – Dušana	316
Garinča	334
O pohlepi i proždrljivosti	339
Antifašizam „za poneti“	342
Čerčil protiv Draže	351
Dražina misija kod Pavelića.	365
Tito i Stepinac	382
Muhamed na Isusovom krstu.	400
<i>Umesto epiloga: Parlamentarno društvo.</i>	<i>407</i>
Dodatak	
<i>Jedan prilog samoistorizaciji</i>	<i>417</i>
<i>Vitezovi ideala i „La nine“</i>	<i>420</i>
<i>O autoru.</i>	<i>431</i>

Umesto uvoda

Šta je naša prošlost, do jedan niz snova. Kakva je razlika između pamćenja snova i prošlosti. To je funkcija koju obavlja knjiga.

Horhe Luis Borhes

Istoričar Teodor Zeldin, oksfordski profesor, u svojoj već kultnoj knjizi *Intimna istorija čovečanstva*, opominje da su se sve civilizacije do sada raspale i nestale, „koliko god bile veličanstvene u svojoj slavi, koliko god bilo teško zamisliti da mogu nestati“. Ova misao profesora Zeldina – koga je francuski književni časopis *Magazine littéraire* uvrstio među sto najznačajnijih živih mislilaca – zvuči kao aksiom.

Međutim, knjige o tim civilizacijama, naročito velikim i nestalim, nisu propale. Možda, u tome leži uteha onih, pa i ovog autora, koji se bave pisanjem istorije. Pored toga, oni koji pišu istoriju, pa i na popularan način, često umeju da podsete – govoreći o značaju izučavanja istorije – da stari Grci nisu slučajno kazali: „Samo je jedno Bogu nemoguće – da ono što je jednom bilo učini kao da nije bilo.“

Međutim, Hegelov cinični diktum: „Od istorije učimo da od istorije ne učimo“ uvek je delovao onespokojavajuće. Ne samo na pisce istorije. Razlog tome se možda delom može naći u stavu koji je izneo, u jednoj drugoj prilici, upravo rečeni Teodor Zeldin – „prošlost više ne govori jasnim glasom“.

Bez obzira na pesimistične poglede ovaj autor pokušao je da čitaoca približi i zainteresuje za pojedine događaje i ličnosti, od kojih su neki bili pod zamagljenim koprenama nedovoljno vidljivi.

Ovi novinski tekstovi, ukoričeni u *Odjeku prošlosti*, samo su plod profesionalne znatiželje pojedinca, odnosno ovog autora, bez ikakvih drugih ambicija osim da čitaocima novina u kojima su objavljeni pruže kratkotrajni, ali ne i površni uvid u neka istorijska zbivanja i procese, te da osvetle određene aktere koje su ostavili značajan trag u povesti, ne samo našoj. Jer, kako je govorio nemački pesnik Fridrih Šiler „nema nijednog među nama kome prošlost ne bi imala nešto važno da poruči“.

Prošlost kao prolog sadašnjosti, kako reče Šekspir.

Elem, ovde je, dakle, u centru pažnje kazivanje priča, pri čemu se autor trudio da izbegne empirijsku borniranost, pretenzije ambicioznih sinteza... držeći se važne opomene glasovitog francuskog matematičara i fizičara Anrija Poenkarea, koji je u svojoj knjizi *Znanost i hipoteza* poručivao: „Znanost se gradi činjenicama kako što se kuća gradi kamenom. No, nagomilavanje činjenica nije znanost, kao što ni gomila kamenja nije kuća.“ Ta misao, čini se, posebno je važna za one koji pišu istoriju.

Za nas na Balkanu – gde se stolicima proizvodi više istorije nego što može da se potroši, kako je to kazao Čerčil – više je nego sigurno da smo umorni od nje.

Međutim, mora se *Živeti uprkos istoriji*, da iskoristimo naslov jedne knjige umnog Lešeka Kolakovskog. Ali to ne znači da je ne treba čitati i upoznavati. Naprotiv. Jer, sva je prilika, da na Balkanu još nije „završeno radno vreme istorije“ (Frensis Fukujama).

P. S.

Tekstovi sakupljeni u ovoj knjizi neznatno su prilagođeni za ovakvu vrstu publikovanja. Takođe, greške koje su se pojavljivale u novinama usled nemilosrdnih novinskih rokova, nadam se, sve su ispravljene.

Na kraju da pomenem i glavne urednike sa kojima sam sarađivao: Stanislava Stašu Marinkovića (*Borba*), Teodora Anđelića (*NIN*), Zorana Panovića (*Danas*), Gradišu Katića (*Afera*) i Dragoljuba Dražu Petrovića (*Danas*).

L. M.

U Beogradu,
februara 2019.

Giljotina – dašak vetra iznad glave

Ne može se vladati i biti nevin.

Luj Antoan de Sen-Žist

Ako se može reći, kako kaže Bogdan Popović (1864–1944), jedan od najznačajnijih srpskih književnih kritičara, da se politička teorija aristokrata sastojala u rečenici: „Mi! Na vašim glavama“ – teorija revolucionarne demokratije bi se mogla iskazati ovako: „Mi! Bez vaših glava!“

Koliko je to tačno najbolje svedoče reči Luja de la Reveljera (1753–1824), koji je u Narodnoj skupštini ustvrdio „da je potrebno svesti narod na manje od polovine da bi se Republika mogla temeljno učvrstiti u Francuskoj“. Besomučni Žan-Batist Karije (1756–1794) – „jedan od onih inferiornih i nasilnih duhova koji u uzbuđenju građanskih ratova postaju čudovišta okrutnosti i ekstravagancije“ – bio je još jasniji: „Mi ćemo pre načiniti groblje od Francuske no što ćemo odustati od toga da je preporodimo na svoj način.“

Preporučavanje Francuske imalo je dobrim delom takav tok. Ne samo zbog toga, prvog decembra 1789. godine, lekar

Žozef Ignas Gijoten (1738–1814) je izneo predlog, koji je izazvao sveopšti smeh u Revolucionarnoj skupštini. Gijoten je predložio da se smrtne presude izvršavaju giljotinom jer je to humanije. On je svoj predlog obrazložio rečima: „Draga braćo po otadžbini, toliko mi je bolesnika umrlo pod rukama da se mogu pohvaliti da sam među najiskusnijima što se tiče načina da se ode sa ovoga sveta... Glava će biti tako pažljivo odsečena da će ona sama... pošto bude odvojena, sumnjati da je odvojena. da bi se uverila, biće potrebno pljeskanje...

Na ovaj način osuđenik neće osetiti nikakav bol. U najgorem slučaju, samo dašak vetra iznad glave!“

Na dan 21. januara 1790. godine, Narodna skupština donosi odluku: „U svim slučajevima kad zakon izrekne smrtnu kaznu protiv optuženika, pogubljenje će biti isto: zločincu će biti odrubljena glava.“

Giljotina nije lako napravljena jer Gijoten nije umeo da je izradi. Da bi se revolucija ipak obračunavala sa svojim protivnicima na ovakav način pobrinuo se Gijotenov kolega, hirurg Antoan Luj (1723–1792), koji je po ideji svog kolege projektovao giljotinu. „Narodni prozor“, kako su je zvali, realizovao je nemački konstruktor klavira Tobias Šmit (1768–1821), i to u roku od nekoliko dana. Međutim, od predloga do „generalne probe“ prošlo je tri godine. Giljotina je 15. aprila 1792. godine testirana na tri leša u bolnici Bisetr, a deset dana kasnije izašla je pred publiku. Osuđen zbog silovanja, izvesni Peltije, kako bi rekao Gombrovič, „imao je tu prirodu“ da bude prvi čovek koji će biti pogubljen giljotiniranjem.

Gijoten je Šmitu isplatio značajan honorar od 960 livri, preteče franka. Šmit će potom odustati od proizvodnje klavira – o čemu obaveštava Nacionalni konvent 29. septembra 1794. godine – kako bi se posvetio izradi giljotina jer

je teror u Francuskoj uzimao stravičan mah. Bilo je posla preko glave.

Nisu svi sa odobravanjem prihvatili giljotinu. Ministar pravde Luj Fransa Dipor-Ditertr (1754–1793) – koji će takođe završiti na giljotini – pisao je predsedniku Zakonodavne skupštine, 3. marta 1792. godine, da će „odrubljivanje glava biti užasno za gledaoce: ili će dokazati da su oni svirepi, ako podnesu taj prizor, ili će izvršilac, i sam užasnut, biti izložen svim posledicama gneva naroda koji će iz čovekoljublja postati svirep i nepravedan prema njemu“.

Slično je razmišljao i opat Mori koji se takođe bojava da „taj način pogubljenja ne navikne svet na prolivanje krvi“.

Rajmond Verninak de Sen-Mor (1762–1822), muž sestre čuvenog slikara Ežena Delakroa (1798–1863), bio je iz drugih razloga protiv giljotine. Ukazivao je na neobičnost te mašine „tako učeno smrtonosne“. Njegova glavna zamerka se odnosila na to što odsecanje glave ne donosi sa sobom dovoljno srama. „Ta kazna“, govorio je, „dobila je izvesnu otmenu crtu i gospodski izgled koji je čine skoro časnom.“ Zalagao se da se plemstvo spusti do „skromnosti vešala“. Nije mu bilo dovoljno, kako je rekao Aleksandar Dima (1802–1870) u romanu *Grof Montekristo*, što je revolucija svela „kraljeve na nivo giljotine“.

Bez obzira na sve prigovore, „narodni brijač“ je radio bez prestanka. To je bio ujedno i važan deo društvenog života tadašnje, revolucionarne Francuske. Giljotiniranje je bilo javno i uvek uz prisustvo velikog broja gledalaca.

Narodni predstavnik Ležen napravio je čak jednu malu giljotinicu, kojom su klali kokoške za njegove obede; dok je narodni predstavnik Karije, govoreći o egzekucijama kojima je prisustvovao, pričao: „Nikada se u životu nisam tako

smejao kao kad sam ih gledao [sveštenike] kako krevelje lica umirući.“

Ostalo je zapisano da je bilo dana kada je na giljotini u Parizu bilo odrubljeno i do šezdeset glava. Rekord drži Tulon. U tom lučkom gradu samo u toku jednog dana prestalo je da živi pod sečivom giljotine dve stotine ljudi.

Neki su se čak brinuli, kao poznati govornik Revolucije Antoan Barnov (1761–1793), „da krv neće dovoljno obilno teći“. No krvi je bilo i previše. Oko mesta gde se nalazila giljotina širio se nepodnošljiv zadah od potoka krvi koja nije imala kuda oteći već se slivala oko same sprave.¹

Francuski istoričar Rene Sedijom piše da je samo u Parizu giljotinirano 2.636 ljudi. Upravo ovih dana (1989) u jeku proslave dvestote godišnjice Francuske revolucije, Francuzi su izdali tri toma „dnevnika giljotiniranih“ sa spiskom od 17.500 pogubljenih.

Jedna od najzanimljivijih pojedinosti, koje su nedavno objavljene, svakako je podatak da su od ukupnog broja giljotiniranih samo deset odsto bili aristokrati, a ostalo sveštenici i sankiloti, prosti puk.

¹ U Zapisniku gradskog veća opštine Aras od 6. mesidora (mesec žetve, deseti mesec u nekadašnjem republikanskom kalendaru, od 19. juna do 18. jula) 1793. godine kaže se: „Krvnik suda je nepažljiv i ne čisti giljotinu svaki put posle pogubljenja. Ukoliko se ništa ne preduzme, letnja toplota će učiniti trg veoma nezdravim. Skupština grada naređuje da krvnik mora da očisti giljotinu svaki put pošto izvrši pogubljenje, pranjem vodom. Skupština nadalje odlučuje da na trg treba doneti bure u koje će se skupiti krv, a on ga mora isprazniti odmah posle pogubljenja.

Gradsko veće je u obavezi da obezbedi zdrav vazduh građanima; pošto aristokrati, izdahnuvši otrov aristokratije, nastavljaju da truju građane svojom krvlju kada im mač pravde odseče glave, gradsko veće odlučuje da se na gubilište postavi korpa, ili korpe napravljene od voštanog platna i postavljene njime, kao što se radi u Parizu, tako da se glave mogu odneti na groblje čim se odseku.“

Mirabela – ovaj nadimak giljotina je dobila po jednom od vođa Francuske revolucije grofu Onoreu Mirabou (1749–1791) – posekla je mnoge umne i poznate glave. Jedna od najvrednijih je sigurno bila glava čuvenog naučnika i plemića Antoana Lorana de Lavoazijea (1743–1794), oca moderne hemije. Slavni naučnik je zatražio da sačekaju sa njegovim pogubljenjem jer mu je trebalo još malo vremena da završi jedan naučni rad. Jedan od sudija je tada uzviknuo: „Republiki nisu potrebni naučnici!“

Najveći matematičar 18. veka Žozef Luj Lagranž (1736–1813) će tada reći: „Bio im je potreban samo trenutak da odrube tu glavu, ali će Francuskoj trebati bar sto godina da bi takvu ponovo izrodila.“

Najsvečanije i najzanimljivije bilo je, sigurno, giljotiniranje kralja Luja XVI (1754–1793). Izveden je pred giljotinu 21. januara 1793. godine u deset časova i dvadeset minuta. Nije se baš slavno poneo. Uveravao je publiku da je nevin, otimao se i koprao tako da ga giljotina u prvom pokušaju nije usmrtila, već mu je samo odsekla vilicu. Kažu da se, kada je dželatov sin to pokazao narodu, i samom dželatu smučilo. To ujedno opovrgava opšte uvreženo mišljenje da je bilo dovoljno da se sečivo giljotine spusti samo jednom.

Mnogo dostojanstvenije se, devet meseci kasnije, ponela Marija Antoaneta (1755–1793) kad je došao red na nju da bude giljotinirana. Na giljotinu na Trgu Revolucije (današnji Plas de la Konkord) poslednja francuska kraljica je izašla 16. oktobra 1793. godine, u lakoj beloj haljini, noseći atlasne cipele sa visokim potpeticama. Ta „tigrica nad tigricama“ – kako ju je nazivao njen najveći mrzitelj „prljavo pseto revolucije“, novinar *Per-Dišena* Žak Eber (1757–1794) – dala je dželatu svoju svilenu maramu da joj njome veže oči kako ne bi izgledala ružno sa prljavom krpom na očima. Kraljica

je našla snage i da ostane otmena. Kada je „koračajući svoje poslednje korake“ nagazila onoga koji će je „patriotski skratiti za glavu“ – ona se građaninu dželatatu izvinila.

Dželat Anri Sanson² – sin najpoznatijeg francuskog dželata Šarla Sansona (1739–1806) poznatijeg kao „Pariski gospodin“ (*Monsieur de Paris*) – obučen u krvavocrveni kaput, u 12:15 časova digao je odsečenu glavu Marije Antoanete. „Ta drolja je ostala do kraja smela i drska... Njena prokleta glava odvojena je najzad od njenog kurvinjskog vrata, i vazduh grmi – dođavola! – od povika: Živela republika!“ napisaoće Eber.

Beč nije reagovao.

Napoleon će reći: „U habzburškom domu je bezuslovno vredelo načelo da se održi duboko ćutanje o kraljici Francuske. Na ime Marija Antoaneta obaraju oni oči i skreću razgovor na drugu stvar, kao da hoće da izbegnu nezgodnu, nemilu temu. To je jedno pravilo koga se cela porodica drži i koje se i njenim spoljnim predstavnicima svojski preporučuje.“

Ubrzo su pred giljotinu počeli da dolaze i prvoborci revolucije. Kada je izgovorio rečenicu: „Nema slobode za neprijatelje slobode“, Luj Antoan de Sen-Žist (1767–1794)

² „Čovek koji je odlazio pedeset, šezdeset puta za jedan dan da otkači dugme ne novoj mašini, zvao se Šarl-Anri Sanson.

Naziv dželat izgledao mu je pogrđan i vređao je njegovu osetljivost. 'Nije dano svim ljudima', govorio je, 'da budu od istog zanata. Slučaj mi je pribavio ovaj, ja se trudim da ga počastvujem i verujem da sam na taj način zaštićen od takvog pridenutog naziva koji za mene postaje uvreda.'"

Nije bilo lako Sansonu. Posla je bilo preko glave. On „6. avgusta piše javnom tužiocu departmana i zahteva isplatu svog računa troškova i izdataka: 'Služba i broj krivičnih sudova primoravaju me da držim mnogobrojno ljudstvo sposobno da izvršuje naređenja koja primam. Ja lično ne mogu da stignem svuda. Trebaju mi pouzdani ljudi. Jer publika traži pristojnost... Imam 16 duša... a osmoro u stalnoj službi, tri konja i tri kočijaša'“ (Edmon i Žil de Gonkur).

– „Anđeo smrti“ kako su ga prozvali historičari – nije slutio da će i on koji je proglašavao ko je neprijatelj biti proglašen za neprijatelja. Na giljotini je 28. jula 1794. godine glavu držao upadljivo uspravno.

Čuveni Žorž Žak Danton (1759–1794), jedan od vođa Revolucije, bio je ministar pravde 1793. godine kada je uhapšen, a godinu dana kasnije je giljotiniran.

Kada su Dantona upozoravali, kako piše francuski historičar Alber Matjez (1874–1932), poznat po svojoj marksističkoj interpretaciji Francuske revolucije, da zatvorenici u zatvorima nisu osigurani, osorno je odgovorio: „Šta me se tiču zatvorenici, neka s njima bude što bude“, a završio je kao mnogi koje je on zatvorio. Popevši se na giljotinu zamolio je dželata da njegovu glavu pokaže narodu rekavši: „Vredi bar toliko truda.“

Jedan od najpoznatijih vođa Francuske revolucije Maksimilijan Robespjer (1758–1794), arhitekta „carstva terora“ došao je na smaknuće bez reči. Interesantno je da je Robespjer ili kako su ga zvali „Nepodmitljivi“, prvi put video giljotinu 28. jula 1794. godine kada je i giljotiniran.

Pored kraljice, mnoge Francuskinje su tada pogubljene na giljotini. Jedna od najčuvenijih je bila Šarlota Korde (1768–1793), francuska plemkinja i učesnica Francuske revolucije, najpoznatija po tome što je izvršila atentat na jakobinskog vođu Žan-Pola Maraa (1743–1793).

Za smrt Šarlot Korde vezana je jedna zanimljivost. Naimе, čovek po imenu Legro, stolar zadužen za popravljanje giljotine, podigao je Šarlotinu glavu iz korpe i ošamario je. Tada je često izražavano verovanje da žrtve giljotine mogu nakratko zadržati svest. Mnoge lekare i druge naučnike okupiralo je tada pitanje: da li čovek kada se glava odvoji od tela, odmah izgubi svest? Davani su različiti odgovori i iznošene

različite hipoteze. Elem, legenda kaže da se Šarlotino lice posle šamara zacrvenelo i da je napravilo ljutitu grimasu.

Ostale su upamćene i reči osamdesetogodišnjeg vojvode od Mušija: „Kada sam imao petnaest godina išao sam u rat za svog kralja. Sa osamdeset idem na giljotinu za svoga Boga. Ja nisam nesrećan čovek“. Francuzi ni danas nisu ravnodušni prema žrtvama Revolucije. U jednom od poslednjih brojeva američkog magazina *Tajm* piše: „Vidljivih ožiljaka ima na zapadu Francuske, u Bretanji i Normandiji, gde su kontrarevolucionarne pobune ugušene u potocima krvi. Mnogi govore o genocidu i citiraju republikanskog generala Fransoa Žozefa Vestermana (1751–1794), koji je u izveštaju Nacionalnoj konvenciji napisao kako decu gazi konjskim kopitama i žene ubija da više ne rađaju buntovnike.“

Vandeja treba da postane „nacionalno groblje“ – kazaće general Luj Mari Tiro (1756–1816), predvodnik kaznene kolone „iz pakla“ – i postala je. Prema različitim procenama, tada je u Vandeji stradalo između 40.000 i 250.000 ljudi – oblast je imala oko 800.000 stanovnika.

Pre pet godina (1984) papa Jovan Pavle II (1978–2005) proglasio je blaženim 99 od oko 2.000 giljotiniranih katolika iz Anžera, a u Nantu planiraju da 1993. održe komemoraciju stotinama sveštenika i laika koje su revolucionari naterali da se podave.

Elem, posle *Deklaracije o pravima čoveka i građanina*, koju je iznedrila Francuska revolucija, njen ne manje čuven izum je i giljotina koja se u francuskoj sudskoj praksi održala skoro dve stotine godina. Ukinuta je 1981. godine.

Deklaracija i giljotina su dve strane jedne iste poluge. Ali, za razliku od *Deklaracije*, giljotina je opšti suvenir Francuske.³

³ *NIN*, Beograd, 16. jul 1989.

Ljubav u doba revolucije

*Večiti predmet moje službe i poštovanja, taj mi ljubazni pol
služi kao obrazac.*

Pjer-Ogisten Karon de Bomarše

U predrevolucionarno, a i u revolucionarno vreme posebno, ljubav je, kako je iznosio veliki francuski prirodnjak, enciklopedista Žorž-Luj Leklerk grof Bifon, (1707–1788), bila samo „telesna ljubav“. Ona je bila sve i svja. Po francuskom piscu Nikolasu Sebastijanu Šamforu (1741–1794), ljubav je samo „razmena dveju čudi i dodir dva epiderma“.

U jednoj komediji Pjera de Marivoa (1688–1763), novi Kupidon kaže Amoru starog tipa: „Vaši ljubavnici su bili šmokljani; oni nisu umeli ništa drugo do da tuguju, da uzdišu, da pričaju svoje patnje... Moji podanici su tako živi da nemaju vremena za nežne pažnje, njihovi pogledi su želje; umesto da uzdišu, oni napadaju; oni ne kažu: 'Učinite mi milost'; oni milost prosto uzmu.“

U priči *Noć i trenutak* Klod Prosper Krebiljon Mlađi (1707–1777) piše: „Svide se jedno drugom, i sastave se:

dosade li jedno drugom, oni se rastanu isto tako lako kao što su se i sastavili. Ako se ponovo svide jedno drugom, oni se uzmu s isto toliko želje, kao da su se prvi put približili jedno drugom. Pa onda se opet ostave, i uvek bez imalo zle volje. Kao što su prišli jedno drugom bez ljubavi, tako se rastaju bez mržnje.“

Madlena od Luksemburga, naslednica luksemburške kneževine, pisala je svom unuku, sablažnjena, da on sramoti svoj rod jer je ostao petnaest dana na svadbenom putu, a zna se „da mlada žena pripada svome mužu svega osam dana“.

Ta „čulna ljubav“, došavši „odozgo“, sišla je u građanstvo. „Ušla je i u celu književnost“, piše Bogdan Popović, „i celu umetnost. Što je onaj beskrajno duhoviti i beskrajno nadareni bekrija Piron pisao svoju *Odu Prijapu*, to je još razumljivo; ali su tako i slično tome činili i najveći pisci, dika osamnaestog veka – onaj ozbiljni 'predsednik Monteskje' sa svojim 'začinom erotične haremske priče' u *Persijskim pismima*; Volter u *Orleanskoj devici*, koja se tada nalazila na svim stolovima; – Ruso u *Novoj Eloizi* i *Ispovestima*.“

„Takav je bio tadašnj ukus“, lakonski će reći Ten.

Biskup Žan-Batist de Malerb, „tako čestit i tako dostojanstven“, znao je napamet i recitovao Volterovu (1694–1778) *Devicu*, dok je od „najtanušnijeg“ jakobinca Luja Antoana de Sen-Žista (1767–1794) ostao spev „isto tako skaredan kao i Volterov“. „Najplemenitiji žirondinac gospođa Rolan“ ostavila nam je ispovesti isto tako „nesmotreno slobodne“, isto tako potanko ispričane kao što su i Rusoove (1712–1778).

Francuski plemići i pisci braća Gonkur, Edmon (1822–1896) i njegov mlađi brat Žil (1830–1870), pišu da žene tada nisu dopuštale „potomstvu da ih sažaljeva: htele su da ih oplakuju kao muškarce“.

Šarlota Korde je doživljavana kao Brut Francuske revolucije.

U tom revolucionarnom vremenu se govorilo da i „jedna gadura postaje lepa kad je rodoljupka“.

U *Istoriji francuskog društva za vreme revolucije*, nalaze se rečenice, koje, čini se, najbolje objašnjavaju odnos žene i muškarca revolucionara: „Ljudi koji su se pojavili na pozornici Revolucije nisu sa sobom ostavili kakvu od onih velikih ljubavi koje istorija beleži... Svom životu i svojoj smrti oni nisu pridružili ženu.“

Karakterističan primer emotivnih veza toga doba je odnos slavnog Voltera (1694–1778) i Emili di Šatle (1706–1749), francuske filozofkinje, matematičarke i fizičarke. Emili se 1725. sa devetnaest godina udala za pukovnika Florana Klanda di Šatla. Ubrzo će se njihov brak, iako mu je rodila troje dece, pretvoriti u porodični savez, gde se podrazumevalo da žena koja vodi računa o svom dostojanstvu može da ima ljubavnike samo iz redova plemstva, što se potpuno uklapalo u dominantne društvene odnose serkla plave krvi.

Ubrzo po rođenju trećeg deteta 1733, Emili je upoznala Voltera. Odmah su postali i ljubavnici. Sledeće godine preselili su se u porodični zamak njenog muža Florana, koji ih je povremeno posećivao „strogo pazeći da ih ne ometa“. Volter je bio oduševljen Emili u svakom pogledu. Kako njenim telesnim čarima tako i njenim intelektom. Umeo je da kaže da ona nije njegova muza, već da je on njoj samo nešto više od sekretara.

Ta hirovita ljubav, praćena Volterovom snažnom ljubomorom, trajaće do Emiline smrti. Iako se Volter posle zaljubio u svoju dražesnu nećaku Luiz Deni, kojoj šalje „hiljade poljubaca njenim čarobnim grudima“, njenoj „očaravajućoj zadnjici“, zbog čega sam se, veli, „tako često krutio i bivao prožet zanosom“.

I Emili se zaljubljuje u mladog pesnika, velikog zavodnika, markiza Žan-Fransoa de Sen-Lamberta (1716–1803).

Kada ih je zatekao *in flagranti*, Volter moli Emili da se to bar ne dešava pred njegovim očima. Kada je Emili ostala trudna sa pesnikom, sve troje organizuju večerice i namamljuju muža Florana kako bi proveo noć sa ženom i tako skinu svaku sumnju da dete nije njegovo. Međutim, ubrzo posle porođaja Emili je umrla. Uz nju su bili muž Floran, stari ljubavnik Volter i mladi Sen-Lamber, koga je Volter optuživao za njenu smrt jer je zbog njega ostala u drugom stanju.

Nekoliko decenija posle Emiline smrti, u predvečerje Revolucije, 1782. godine, pojavljuje se antologijsko delo *Opasne veze* „pisca samo jedne knjige“, nesvakidašnje ličnosti Šoderloa de Lakloa (1741–1803). Nazvaće ga „najpokvarenijim čovekom veka“, dok će njegovo delo *Opasne veze* proglasiti „najdubljom nečistom knjigom“, „besmrtnim i opasnim remek-delom“, i reći „da su one moralna ljaga za naciju i zaslužuju da ih dželat javno spali“.

Od De Lakloa svi strahuju ali mu se i svi dive, zapisao je jedan francuski pisac. Jer, „zar ima zadovoljstva sa čednim ženama“, kaže jedan njegov junak, dok ga osuđuju upravo ličnosti, kao što je markiza De Koanji, za koju se dobro znalo da se nije mogla pohvaliti ničim čednim u sebi.

Marija Antoaneta naređuje da joj se knjiga luksuzno uveže, ali da na njoj ne bude ispisan ni naslov ni ime pisca. De Laklo, taj „crni čovek“, kako ga je nazvao jedan od najznačajnijih francuskih istoričara Žil Mišle (1798–1874), napisao je knjigu – „taj snimak moralne anatomije“ – koja sažiže, koja sažiže kao led, kako je kazao Šarl Bodler (1821–1867).

Međutim, bilo je i izuzetaka u tom francuskom dekadentnom i razvratnom društvu osamnaestog veka.

Rečit primer anomalije je markiz Šoazel, koji se zadužuje da svojoj dragoj koja, kako su ga obavestili lekari, umire za nekoliko dana, s galantnom delikatnošću kupi dijamantsku

ogrlicu od „četrdeset osam hiljada livara“ da je ponese na dvorskom balu, iako je znao da po bračnom ugovoru ogrlica posle ženine smrti pripada njenoj porodici. Ili markiza La Tremulja koji se zatvara u sobu sa svojom ženom koja boluje od tada strašne bolesti – boginja – i zajedno sa njom umire.

Čuvena je ljubav toga doba ljubav briljantnog pisca Fransoa Renea de Šatobrijana (1768–1848) i najslavnije tadašnje lepotice, madam Žilijet Rekamije (1777–1849) – što potvrđuje velelepno platno slikara Žaka Luja-Davida (1748–1825) iz 1800. godine, koje sada krasi Luvr – koja je bila „muza njegove sudbine“, žena koja je „oplemenila njegov narcizam“...

Kada ih je stare i onemoćale posetio Viktor Igo (1802–1885), nimalo manje slavan francuski pisac, ostavio je posle susreta zapisano: „Bilo je to dirljivo i tužno. Ona je bila sasvim oslepela, a on skoro sasvim paralizovan – žena koja više nije videla potražila je čoveka koji više nije osećao. Njihove ruke su se našle. Neka je hvala Gospodu. Čovek prestaje da živi ali produžava da voli.“

To vreme i žene toga doba, na izvestan način, lepo odslikava događaj takođe vezan za Šatobrijana. Jedna od Šatobrijanovih ljubavnica, gospođa Amlen, kazaće povodom izlaska dela *Duh hrišćanstva* (1802): „Te noći nijedna žena u Parizu nije spavala.“

Žene Francuske revolucije su u velikoj meri uspele da se izbore za ravnopravnost – ne punu, ali neuporedivo veću nego pod kraljem. Piljarice su bile najopasnije. Bacale su se u revoluciju sa žarom i besom. „Prišle su na stranu revolucije oružjem i jezikom. Muškarci su ubijali, one su klale“, pišu braća Gonkur. Revolucija im je odavala počast kao svojim Amazonkama. Zaklinjale su se da za muža nikad neće uzeti nekoga „plave krvi“.

Propovednik narodnih pogubljenja Žan-Pol Mara (1743–1793) bio im je zaštitnik. On je pokazivao naročitu „ljubav prema oružju žena – nožu“. Jedan žirondinski predstavnik je pričao „da je neki oružar po imenu Žemar, kome je Mara često dolazio na večeru, napravio oko hiljadu noževa za žene klubašice, za žensku publiku Konventa. Osam hiljada žena trebalo je da se upišu kao veštakinje noža“.

Međutim, sudbina je htela da je Mara pao upravo od noža jedne žene – francuske plemkinje Šarlote Korde (1768–1793). Naime, da bi osvetila svoje žirondince, verujući da je Mara pretnja Republici, da će njegova smrt okončati nasilje u Francuskoj, i ubeđena da kralj Luj XVI nije trebalo da bude pogubljen – ubila je „prijatelja naroda“, kako su zvali Maraa.

Pre nego što će ubiti Maraa napisala je spis *Obraćanje francuskom narodu, prijateljima zakona i mira* kako bi objasnila svoje motive za atentat. Nameravala je da ga ubije pred celokupnim Konventom. Međutim, kako Mara više nije prisustvovao skupštinskim sastancima jer se njegovo zdravlje pogoršalo zbog ozbiljnih problema sa kožom, poslove je vodio iz kade upravo zbog stanja svoje kože. Šarlota Korde ga je jednim udarcem noža u grudi ubila upravo u kadi.

Bila je potomak velikog dramskog pesnika XVII stoleća Pjera Korneja (1606–1684), jednog od najvećih francuskih dramatičara uz Žana Batista Molijera (1622–1673) i Žana Batista Rasina (1639–1699). Ubila je montanjara Maraa koga su žirondinci već mesecima optuživali kao anarhistu i krvopiju.

„Ja sam ubila jednog da spasem sto hiljada“, kazala je.

Giljotinirana je 17. jula 1793. godine. Ravnopravnost su žene, dakle, postigle i na giljotini. Francuskinja je „izborila“ pravo da ode na nju, ili kako kaže engleska spisateljica Marija Vilijams (1762–1827) „dozvolila je sebi da umre“.

Međutim, bez obzira na doprinos žena Revoluciji, Konvent je isključio žene sa svoje govornice 21. maja 1793. godine. Nekoliko dana kasnije, 26. maja, Konvent je zabranio ženama da prisustvuju ma kakvom političkom skupu.

Nepun vek kasnije – da i to pomenemo – žene Pariza su pokazale svoju odlučnost i ne manje hrabrost za vreme Pariske komune, od 18. marta do 28. maja 1871. godine. Bila je to svojevrsna taktika nenasilnog otpora.

Žene Pariza su se 18. marta 1871. godine, zajedno s ljudima pariske Nacionalne garde, suprotstavile versajskim regularnim trupama i odbranile topove Nacionalne garde. Naime, kad su Versajske trupe u zoru 18. marta nameravale da dislociraju topove sa Monmartra, Parižanke su – „dovoljno rano na nogama radi organizovanja ishrane“ – digle uzbunu i preprečile im put. „Kao u našim velikim danima, žene su išle u prvim redovima. Žene od 18. marta, očeličene opsadom⁴ – podnosile su dvostruki teret bede – nisu čekale na svoje muževe. Okružile su topove i obraćale se zapovednicima baterija: ‚To je sramota, šta ti tu radiš?‘... Iznenada je veliki broj nacionalnih gardista, s kundacima okrenutim gore, kao i žena i dece, jurnuo na drugu stranu Ulice Rosje. General Lekont, potpuno okružen, triput je

⁴ Tokom nemačko-francuskog rata, januara meseca 1871. godine Pariz su Bizmarkove (1815–1898) trupe izložile višemesečnoj opsadi. Predsednik francuske vlade Tjer (4. septembra 1870. do 22. januara 1871) nameravao je 18. marta da otme artiljerijska oruđa od Nacionalne garde. Narod je izašao na ulice Grada svetlosti i osvojio vlast u gradu osnivajući Komunu. Komuna je proglašena 28. marta. Komunari su doneli poznate dekrete o odvajanju crkve od države i nacionalizovanju crkvenih poseda, spaljena je giljotina, činovničke plate izjednačene su s radničkim...

Počele su velike borbe da se Komuna sruši. Predsednik vlade Tjer 21. maja izjavljuje: „Neću imati milosti“. I nije je imao. Smatra se da je ubijeno oko 30.000 ljudi.

komandovao vatru. Njegovi ljudi ostali su nepomični, oružje k nozi; gomila se primiče, dolazi do bratimljenja, Lekont i njegovi oficiri bivaju uhapšeni“, kaže učesnik ovih događaja Prosper Lisagareja (1838–1901). Karl Marks (1818–1883), koji je pomagao Lisagareju u pisanju *Istorije Pariske komune*, Parižanke⁵ je opisao kao „herojske, srčane i požrtvovane poput žena starog doba“. ⁶

⁵ Posle pada Pariske komune pariske žene su denuncirane i proganjene kao „petrolejke“ jer su versajski sudovi optužili komunare da su potplatili veliki broj Parižanki da zapale Pariz ukoliko bi ga versajske trupe zauzele. Pariske žene su optužene da su nosile petrolej kojim su namepravale da pale buržujске kuće.

⁶ Skraćena verzija teksta pod naslovom *Oružjem i jezikom* objavljena je u *NIN*-u 16. jula 1989.

Senka princa Đorđa

Serija Dragana Bjelogrića *Senke nad Balkanom* izazvala je veliko interesovanje TV gledalaca, posebno likovi o čijim sudbinama se u javnosti manje zna. Jedna od takvih ličnosti je i princ Đorđe Karađorđević koga u seriji igra glumac Žarko Laušević.

Đorđe je prvo dete kralja Petra I Karađorđevića (kralj Srbije, od 1903. do 1918. i kralj Srba, Hrvata i Slovenaca od 1918. do 1921. godine), kralja koji je na srpski tron došao 1903. godine posle ubistva kralja Aleksandra Obrenovića (1889–1903) i kraljice Drage (1900–1903).

Novi kralj bio je udovac jer je njegova žena, kneginja Zorka, kćerka crnogorskog knjaza (1860–1910), kasnije kralja (1910–1918) Nikole I Petrovića, umrla mlada, u 36. godini (1890)⁷.

⁷ Supruga Petra Karađorđevića kneginja Ljubica-Zorka Karađorđević (1864–1890) bila je najstarija kćerka kralja Nikole I. Umrla je 16. marta 1890. godine posle porođaja i rođenja poslednjeg sina Andreja, koji je preminuo nekoliko dana posle majke. Sahranjena je na Cetinju, a kada je izgrađena zadužbina kralja Petra I na Oplencu, preneti su u Srbiju 15.

Kada su došli u Beograd, prestolonaslednik princ Đorđe (1887–1972), je imao šesnaest, njegov mlađi brat Aleksandar (1888–1934) petnaest, a njihova starija sestra Jelena (1884–1962) devetnaest godina.

Odrastali su u složenim uslovima, bez majčine brige.

Ozbiljniji problemi kralja Petra – koji je trinaest godina živeo kao udovac – sa decom počeli su upravo sa dolaskom u Srbiju. Kralj Petar sa prinčevima Đorđem i Aleksandrom i sa princezom Jelenom ni u emigraciji nije imao blizak odnos. Što zbog njihovog školovanja u Rusiji, što zbog čestih odlazaka u Rim kod tetke Jelene Savojske (1873–1952), pretposlednje kraljice Italije (1900–1946), žene italijanskog kralja Vitorija Emanuela III (1900–1946), i na Cetinje kod dede Nikole I Petrovića.

„Višegodišnji život van zemlje načinio je od njih strance u Srbiji, gde su neki na njih gledali kao na tuđince i nepoželjne, drugi nastojali da ih koriste za svoje sebične ciljeve, uvlačili ih u političke intrige i negativno uticali na njih. Bez majke, a udaljena od oca, deca su tražila oslonac i podršku gde su ih mogla naći“, kaže Akademik Dragoljub P. Živojinović (1934–2016).

Kralj Petar je bio veoma zabrinut za sudbinu dece i bio je veoma nesrećan što se ona ne slažu međusobno. On će ađutantu i upravniku dvora, artiljerijskom majoru Dragomiru

marta 1912. godine. Nije dočekala da joj muž postane kralj – ostala je legenda da su joj poslednje reči bile: „Biće kralj!“ Njen otac će u depeši kojom je, 6. juna 1903. godine, zetu čestitao dolazak na srpski tron napisati: „Naše jednomišljenje i krvna veza koja nas spaja jemstvo je Srpstvu za večito i nerazdjeljivo bratstvo Srbije i Crne Gore. To će bratstvo ostati na vijekove svijetlo, sveto, nepomućeno i spasavajuće za naš narod. Za to se bratstvo za prestolom Višnjega mole duše naših srpskih mućenika; tome bratstvu i slozi srpskoj bdiće i anđeoska duša moje Zorke, tvoje supruge, čija krv i ljubav vezaće navijek tvoje i moje sinove.“

Nikolajeviću (1911–1914), brinući i o seksualnom životu sinova, kazati 1912. godine: „Molim te, kad ti ja kažem da on u njegovih dvadeset pet godina nema ni metresu još. Tako isto i onaj tamo u Parizu [kraljević Đorđe]. Ja bih bio srećan da imaju metrese pa makar ceo svet znao za to.“⁸

Ubrzo po dolasku u Beograd princ Đorđe je pokazivao sklonost ka skandalima postavši „pust, divalj i za mnoge nepodnošljiv“. Francuski otpravnik poslova u Beogradu je napisao da je Đorđe „ličnost rđavo uobličena“, a da mu je „moralno obrazovanje veoma zanemareno“. Po mišljenju Ilije Đukanovića, vaspitača kneza Pavla, Đorđe je imao izvesnih psihičkih problema i ponekad nije mogao da se kontroliše.

Oba princa su bila sklona nestašlucima i nisu se podnosila međusobno. Đorđe je, recimo, nazivao Aleksandra „Crnogorčina“, čime je želeo da istakne da je on pravi Srbijanac.

Major Nikolajević, upravnik Dvora, ostavio je u svojim memoarima svedočenje da je kraljević Đorđe odbijao da ide u crkvu dok je Aleksandra opisao kao „velikog bezbožnika“. Đorđe, takođe, nije hteo da prisustvuje blagodarenju koje je organizovano u Sabornoj crkvi u čast veridbe njegove sestre Jelene i ruskog velikog kneza Ivana (Jovana) Konstantinovića, za koga je Đorđe čak kazao: „Klipan je to, oko 3,5 metara visine“.

⁸ Međutim, to izgleda da nije bilo baš tačno, bar kada je o Aleksandru reč. Naime 1909. godine kad je boravio u Parizu on je, kako se smatra, sa jednom Francuskinjom dobio kćerku a potom, sledeće godine, imao je aferu i sa jednom Rimljankom. Petar ga je pozvao da se odmah vrati za Beograd a povod za to je bila priprema za sahranu kralja Velike Britanije i Irske i cara Indije Edvarda VII (22. januar 1901 – 6. maj 1910). Zaverenik, potpukovnik Miloš Božanović tvrdi da je *belorukac* Petar Živković (1879-1947) imao kompromitujuću fotografiju princa Aleksandra sa jednom prostitutkom iz Nice.

Jednom prilikom je u Vojnoj akademiji upitao pitomce da li će revolver opaliti ako se u njega ubaci metak manjeg kalibra. Na sveopštu zgranutost pitomaca izvadio je revolver u cev gurnuo metak manjeg kalibra i pucao sebi u grudi. Međutim, revolver nije opalio.

Bio je to, kako je u svojim *Uspomenama* kazao otmeni Đorđe Simić (1843–1921), srpski političar i diplomata, predsednik vlade Kraljevine Srbije od 1896. do 1897. godine, vrlo samovoljan mladić koji „voli da muči ljude i životinje, psuje prostački, ne poštuje oca i ne boji se nikoga“.

Svakako, među najteže ispade mladog princa spada i događaj kada je istukao svoga učitelja, francuskog majora Levasera, posle čega je kralj Petar bio prinuđen da Đorđa kazni zatvorom. U pismu matematičaru Miki Petroviću Alasu (1868–1943), koje mu je poslao iz zatvora, Đorđe piše: „Doživio sam u Srbiji da me strpaju u zatvor 15 dana zbog g. Levasera, ali ja sam svoje učinio: izbio sam ga kao što niko ne može zamisliti. Glavno je cilj da se postigne, a na drugo mesto posledice.“

Ubrzo je usledio i događaj čiji je vinovnik bio princ Đorđe a koji će ostaviti dramatične posledice ne samo na njega već i na dinastiju i na državu – bila je to smrt njegovog posilnog Stevana Kolakovića. Posle ovog događaja princ Đorđe je abdicirao.

Naime, nakon jedne greške vojnika Stevana Kolakovića, princ Đorđe ga je u besu udario nogom. Ta nemila scena završiće se fatalno. Kolaković je hitno prenet u bolnicu. Trećeg marta 1909. godine prinčev posilni Stevan Kolaković je umro. Đorđe je bio očajan.

U izjavi koju je dao policiji nesrećni Kolaković je kazao da je pao niz stepenice koje nisu bile osvetljene i tako pogoršao svoju situaciju sa hernijom. „Spasava moju čast, čast

dinastije – spasava je u momentu kada mu je život u pitanju. Može li moja savest da prihvati plemenitost čoveka koji sâm neizmerno pati, a mene prikriva?“, napisaoće Đorđe, pretpostavljajući kako je došlo do ove Kolakovićeve izjave.

A kako je došlo do ove izjave objasnio je sam Kolaković u pismu koje je uputio ženi iz bolnice: „Pre neki dan tukô me grozno prestolonaslednik Đorđe sa nogama u mali trbuh, a pesnicama po licu i po glavi... Upravnik Beograda g. Alimpić i načelnik saniteta i g. zastupnik upravnika dvora Milutinović... naterase me da potpišem jedan akt kako me niko nije ubio nego sam pao i tako sam se ubio. Zato ti javljam ženo ovim pismom da ja nisam pao nego me ubi prestolonaslednik nogama u trbuh. Zato ženo čuvaj decu dobro i podigni tužbu protiv ubice i traži izdržavanje za tebe i za moju decu.“

Dva dana posle Kolakovićeve smrti princ prestolonaslednik Đorđe otišao je kod oca, kralja Petra I. „Kolaković je mrtav, mrtav mojom krivicom – i ja sam došao da ti saopštim svoju nameru. Ja hoću i moram da abdiciram“, rekao je ocu. Kralj Petar je bio zatečen: „Ti ne možeš i ne smeš to da učiniš, sine... Ne, ti to ne možeš da prirediš ocu.“

Bezuspešno je kralj Petar objašnjavao sinu da je Kolaković umro od „akutnog i gnojnog zapaljenja trbušne mara-mice, koje je nastupilo kao posledica perforacije tankog creva“, da su najbolji srpski lekari „potpisali ovaj nalaz“ i da Đorđa niko ne može „da okrivi za ono što se dogodilo“ – da je obdukciju Stevana Kolakovića izvršio francuski lekar.

Princ Đorđe je ipak bio odlučan u nameri da abdicira: „Ti imaš još jednog sina, oče... Mnogi će biti zadovoljni kada se on bude našao na prestolu.“ Na to je kralj odgovorio: „Ali ja neću biti zadovoljan. Ti si moj prvenac, moja nada, tebe sam spremao za ovo što ti danas napuštaš. I Aleksandar je moj sin, ali ti si bio moja uzdanica.“

Kraljev ađutant, pukovnik Dragomir Stojanović ispričao je da je posle sednice vlade na kojoj je doneta odluka o abdikaciji kralj Petar bio veoma ljut jer je odluku smatrao duboko pogrešnom, rekavši: „Đorđe je moja krv, a Aleksandar krv Nikole“.

Engleski ambasador u Beogradu Džejms Bitam Vajthed obavestavajući Forin ofis ustvrdio je da je Đorđe indirektno uzrokovao smrt vojnika Kolakovića i da je abdikacija princa Đorđa u zemlji dočekana sa olakšanjem, navodeći reči Nikole Pašića: „Sad smo ga dobili.“

Abdikaciju će Đorđe potpisati u prisustvu kralja Petra, Krunskog saveta i nekoliko prijatelja.

U pismu predsedniku Vlade Kraljevine Srbije Stojanu Novakoviću (22. februar 1909 – 24. oktobar 1909), princ Đorđe je napisao: „Uzbuđen skroz neopravdanim i nepravničnim insinujacijama, koje je jedna nesrećna slučajnost izazvala u izvesnim krugovima našeg javnog mnjenja, čast mi je, u odbranu kako moje dosad ničim neokaljane časti, tako i moje potpuno čiste i mirne duše, učiniti Vam ovu izjavu: najdublje proniknut neodoljivim dužnostima, koje mi moja savest u ovom trenutku nalaže u interesu otadžbine, ja se odričem svih prava i prerogativa koje mi po Ustavu pripadaju. Ova moja odluka je nepokolebljiva... Odričući se na svagda svih prava na presto koja mi po zemaljskom Ustavu pripadaju, ja ću ipak biti gotov da kao Srbin i vojnik svoj život prinesem na žrtvu kralju i otadžbini.“

Ubrzo je u vanrednom broju *Srpskih novina*, službenog dnevnika Kraljevine Srbije, objavljena *Proklamacija narodu srpskom* kralja Petra I Karađorđevića, u kojoj se, pored ostalog, kaže da su sva prava i prerogativi prestolonaslednika preneti na Aleksandra.